

**Sõda ei ole
naise nägu**

SVETLANA ALEKSIJEVIŠ

Sõda ei ole naise nägu

Vene keelest tõlkinud Toomas Kall

Originaali tiitel:
Светлана Алексиевич
У войны не женское лицо
Время, Москва 2013

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Krista Mõisnik
Kujundanud Villu Koskaru

© 2013 by Svetlana Alexievich
Tõlge eesti keelde © Toomas Kall ja Tänapäev, 2016

ISBN 978-9949-85-010-5
www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

Millal naised esimest korda ajaloos sõjaväkke ilmusid?

Juba IV sajandil e.m.a sõdisid Kreeka vägedes Ateenas ja Spartas naised. Hiljem käisid nad Makedoonia Aleksandri sõjaretkedel.

Vene ajaloolane Nikolai Karamzin on meie esivanemate kohta kirjutanud: „Slaavlannad käisid vahel sõjas koos isade ja meestega, ega kartnud surma: nii leidsid kreeklased 626. aastal Konstantinoopoli piiramisel tapetud slaavlaste hulgas palju naiste surnukehi. Ema valmistas lapsi kasvatades neid sõjameesteks saama.”

Aga uuel ajal?

Esimest korda hakati Inglismaal aastatel 1560 kuni 1650 rajama hospidale, kus teenisid naissõdurid.

Mis toimus XX sajandil?

Sajandi algus... Esimese maailmasõja ajal võeti Inglismaal naisi juba Kuninglikesse õhujõududesse, formeeriti Kuninglik auto-transpordi abikorpus ja naisleegion – kokku sada tuhat inimest.

Ka Venemaal, Saksamaal ja Prantsusmaal asusid paljud naised tööle sõjaväehospitalides ja sanitaarrongides.

Teises maailmasõjas sai aga maailm naiste kui nähtuse tunnistajaks. Naised teenisid kõikides väeliikides juba paljudes maailma maades: Inglise armees 225 tuhat, USA armees 450 kuni 500 tuhat, Saksa armees 500 tuhat...

Nõukogude armees sõdis umbes miljon naist. Nad omandasid kõik sõjaväelised erialad, sealhulgas ka need, mida peeti

kõige rohkem meeste aladeks. Tekkis koguni keeleprobleem: sõnadel „tankist”, „jalaväelane” ja „automaatur” polnud tol-
lal naissugu, sest seda tööd ei olnud naised veel kunagi teinud.
Naissoost sõnad sündisid seal, sõjas...

Vestlusest ajaloolasega

Inimene on suurem kui sõda

(raamatu päevikust)

Miljonid odavalt tapetud
Tallasid pimedusse raja...
Ossip Mandelštam

1978–1985

Ma kirjutan raamatut sõjast...

Mina, kes ma ei armastanud lugeda sõjaraamatuid, kuigi minu lapsepõlves ja nooruses oli see kõigi minu eakaaslaste lemmiklektüür. Ja pole ka ime – me olime võidu lapsed. Võitjate lapsed. Esimene asi, mida ma sõjast mäletan? Oma lapselikku hingevaeva keset arusaamatuid ja hirmutavaid sõnu. Sõda meenutati alati: koolis ja kodus, pulmades ja ristsetel, pidudel ja peiedel. Isegi laste omavahelistes jutuajamistes.

Naabripoiss küsis mult ükskord: „Aga mis need inimesed seal maa all teevad? Pärast sõda on neid seal rohkem kui maa peal.” Ka meie tahtsime sõja saladusele jälile saada.

Siis ma hakkasingi surma peale mõtlema... Ega jätnud selle peale mõtlemist enam kunagi, minu jaoks sai surmast elu peamine saladus.

Meie jaoks oli kõige algus too kohutav ja salapärane maailm. Meie peres langes ukraina vanaisa, ema isa, rindel, ja on

maetud kusagile Ungari mulda, valgevene vanaema, isa ema, suri partisanina tüüfusesse, tema kaks poega teenisid sõjaväes ja jäid teadmata kadunuks esimestel sõjakuudel, kolmest tuli tagasi üks. Minu isa. Nii oli igas kodus. Kõigil. Võimatu oli surma peale mitte mõelda. Igal pool kõndisid varjud...

Külapoisid mängisid veel kaua „sakslasi” ja „venelasi”. Hüüdsid saksa sõnu: „*Hände hoch!*”, „*Zurück!*” ja „*Hitler kaputt!*”

Me ei tundnud ilma sõjata maailma, sõja maailm oli ainus meile tuttav maailm, ja sõja inimesed ainsad meile tuttavad inimesed. Ma ei tunne ka praegu teist maailma ega teisi inimesi. On neid üldse kunagi olnud?

*
* *

Minu lapsepõlve küla oli pärast sõda naiste küla. Eitede küla. Meeste hääli ma ei mäleta. Nii see ongi mul jäänud: sõjast räägivad eided. Nutavad. Laulavad, nagu nutaksid.

Kooliraamatukogus olid pooled raamatud sõjast. Niisamuti külaraamatukogus kui ka rajoonikeskuses, kust isa käis tihti raamatuid toomas. Nüüd mul on vastus – miks. Kas see oli juhus? Me kogu aeg kas sõdisime või valmistusime sõjaks. Tuletasime meelde, kuidas olime sõdinud. Mitte kunagi pole elanud teisiti, ja ega vist oskaski. Ei kujuta ette, kuidas elada teisiti, seda annab meil kunagi veel tükk aega õppida.

Koolis õpetati meid armastama surma. Me kirjutasime kirjandeid sellest, kuidas oleks tahtnud surra millegi nimel... Unistasime...

Aga õues hüüdsid hääled midagi muud, ahvatlesid rohkem.

Ma olin kaua raamatuinimene, keda tegelikkus hirmutas ja ligi tõmbas. Elu mittetundmisest tekkis kartmatus. Nüüd mõtlen: oleks ma praktilisem inimene, kas ma oleks saanud söösta säära-sesse sügavikku? Millest see kõik tuli – kas teadmatusest? Või oma tee äratundmisest? Sest see äratundmine on ju olemas...

Ma otsisin kaua... Mis sõnadega saab edasi anda seda, mida ma kuulen? Ma otsisin žanrit, mis vastaks sellele, kuidas ma näen maailma, kuidas on seatud minu silm, minu kõrv.

Kord sattus mulle kätte A. Adamovitši, J. Bröli ja U. Kalesniku raamat „Olen lõõmavast külast”. Säärast vapustust olen kogenud vaid korra, kui lugesi Dostojevskit. Siin oli ebatavaline vorm: romaan on kokku pandud elu enese häältest, nendest, mida ma olin kuulnud lapsepõlves, nendest, mis kostavad praegu tänaval, kodus, kohvikus, trollis. Nii! Ring sai täis. Ma olin leidnud selle, mida olin otsinud. Ette aimanud.

Aless Adamovitšist sai minu õpetaja...

*
* *

Kaks aastat ma mitte niivõrd ei kohtunud kellegagi ega lindistanud, kui just mõtlesin. Lugesin. Millest mu raamat tuleb? Noh, veel üks sõjaraamat... Milleks? Juba on olnud tuhandeid sõdu – väikesi ja suuri, tuntud ja tundmatuid sõdu. Ja kirjutatud on neist veel rohkem. Aga... Kirjutatud on mehed ja meestest – see sai kohe selgeks. Kõik, mida me sõjast teame, on meile öeldud „mehehäälega”. Me oleme kõik mehelike ettekujutuste ja mehelike sõjamuljete kütkes. Meeste sõnade vangis. Naised on aga vait. Mitte keegi peale minu ei ole ju küsitlenud minu vanaema. Minu ema. Vait on isegi need, kes olid rindel. Ja kui nad hakkavadki järsku rääkima, siis ei pajata nad mitte oma, vaid võõrast sõjast. Teistsugusest sõjast. Kohanduvad meeste normidega. Ja ainult kodus, või kui on rindekaaslaste ringis pisara poetanud, hakkavad nad rääkima oma sõjast, mis on mulle tundmatu. Ja mitte ainult mulle, vaid meile kõigile. Ajakirjanikuna ringi sõites olen olnud korduvalt täiesti uute tekstide tunnistaja, ainuke kuulaja. Ning olnud vapustatud nagu lapsepõlves. Nendes juttudes näitas seni salajas hoitu oma jubedaid hambaid... Kui naised räägivad, siis ei kuule me üldse või peaaegu ei kuule

seda, millest me oleme harjunud lugema ja kuulama: kuidas ühed inimesed tapsid kangelaslikult teisi ja võitsid. Või kaotasid. Missugune oli tehnika ja missugused olid kindralid. Naiste jutud on teistsugused ja teistest asjadest. Naiste sõjal on omad värvid, omad lõhnad, oma valgus ja oma tundeala. Omad sõnad. Seal ei ole kangelasi ega uskumatuid kangelastegusid, seal on lihtsalt inimesed, kes on ametis ebainimliku inimtegevusega. Ja seal ei kannata mitte ainult nemad (inimesed!), vaid ka maa ja linnud ja puud. Kõik, kes koos meiega maa peal elavad. Nad kannatavad sõnatult, mis on veel hirksam...

„Aga miks?” olen ma endalt korduvalt küsinud. „Miks naised, kuigi nad olid võitnud kätte oma koha kunagi täielikult meeste maailmas, ei suutnud kaitsta oma ajalugu? Oma sõnu ja oma tundeid? Ei jäänud ise ennast uskuma. Meie eest on varjatud terve maailm. Nende sõda on jäänud tundmatuks...”

Ma tahan kirjutada selle sõja ajaloo. Naiste ajaloo.

*

* *

Pärast esimesi kohtumisi...

Hämmastav: nende naiste sõjaväelised elukutsed olid sanitaarinstruktor, snaiper, kuulipildur, õhutõrjesuurtüki komandör, sapöör, aga nüüd on nad raamatupidajad, laborandid, ekskursionijuhid, õpetajad... Rollide erinevus – seal ja siin. Nad nagu ei meenutakski mitte enda, vaid mingite teiste tüdrukute lugusid. Täna nad imestavad isegi. Ja minu silme all „inimlikustub” ajalugu, see muutub tavalise elu sarnaseks. Tekib teine valgus.

Kohtuvad vapustavad jutuvestjad, nende elus on olnud lehekülgi, mis võivad võistelda klassika paremate lehekülgedega. Inimene näeb nii selgelt ennast ülevalt – taevast, ja alt – maa pealt. Tema ees on kogu tee üles ja tee alla – taevainglist metsloomani. Mälestused ei ole mitte kadunud tegelikkuse kirglik või kiretu ümberjutustus, vaid mineviku taassünd, kui aeg pöördub

tagasi. Eelkõige on see looming. Jutustades inimesed loovad, „kirjutavad” oma elulugu. Juhtub sedagi, et nad kirjutavad juurde ja kirjutavad ümber. Siin peab olema valvas. Olema valvel. Samal ajal sulatab ja hävitab valu kõik selle, mis on võlts. Temperatuur on liiga kõrge! Siiramalt, võisin ma veenduda, käituvad lihtsad inimesed – meditsiiniõed, kokad, pesunaised... Nemad, kuidas ma seda täpsemalt ütlen, võtavad sõnad iseendast, mitte ajalehtedest ja loetud raamatutest – mitte võõrastelt. Vaid üksnes omaenda kannatustest ja läbielamistest. Haritud inimeste tunded ja keel, kui imelik see ka ei ole, on tihti ajahambast rohkem mõjutatud. Aja poolt rohkem šifreeritud. Nakatatud teise astme teadmistest. Müütidest. Tihti tuleb minna kaua, eri teid pidi, et kuulda lugu naiste sõjast, mitte meeste sõjast. Mitte sellest, kuidas taganeti, kuidas rünnati, mis rindelõigus... Ei aita ühest kohtumisest, vaja on mitut seanssi. Nagu tõelisel portretistil.

Istun kaua tundmatus majas või korteris, vahel terve päeva. Joome teed, passime hiljuti ostetud pluuse, arutame läbi soengud ja toiduretseptid. Vaatame koos lastelaste pilte. Ja siis... Mõne aja pärast, kunagi ei tea, kui pika aja pärast ja miks, saabub järsku see kauaoodatud silmapilk, kui inimene eemaldub normist – mis on kipsist ja raudbetoonist nagu ka meie mälestusmärgid – ja jõuab enda juurde. Iseendasse. Hakkab meenutama mitte sõda, vaid oma noorust. Tükikest oma elust... See silmapilk tuleb kinni püüda. Seda ei tohi mööda lasta! Kuid pärast pikka päeva täis sõnu, fakte ja pisaraid jääb mällu ainult üks ütlemine (kuid milline!): „Ma läksin nii väiksenä rindele, et sõja jooksul kasvasin isegi pikemaks.” Selle ma jätangi märkmikku, kuigi maki peale on keritud kümneid meetreid. Neli-viis kassetitait...

Mis mind aitab? Aitab see, et me oleme harjunud elama koos. Seltsis. Oleme kollektiivsed inimesed. Meil juhtub kõik kõigi nähes – nii õnn kui ka pisarad. Me oskame kannatada ja kannatusest rääkida. Kannatus õigustab meie rasket ja viltuläinud elu. Meile on valu kunst. Pean tunnistama, et naised asuvad julgesti sellele teele...